

ԳՐԱԴՈՍԱԿԱՆ

Մ Յ Ե Ո Ւ Ո Ր Տ

ՄԻՆԱՍ ԹԷՕԼԷՕԼԵԱՆ

Վերջին քառամսեակին՝ նիհար, տըժ-գոյն հատորներ խնդեցին գրական մեր հրապարակը, բանաստեղծականը մանա-ւանդ։ Ու այսօր, շեշտ է կարծէք մեր ան-տրամադրութիւնը՝ բանաստեղծական հա-տոր մը ձեռք առնելու, մեր վախը՝ ար-ուեստական շպարին և թէքիք արդուգար-դին առջև մնալու։ Ու ասկէ, իրաւ բանաս-տեղծներու ալ՝ անտեսութիւն խեղճ ու ան-փառունակ ճակատագրով։ Պատճառներ... — պակասը՝ հաւատքի, հողի, հաւաքական խոր ապրումներու, երեւակայութեան։ — Լիցքը՝ արգիական լայն հետեւողականու-թեան, գրական ու լեզուական քրտնարդին փայլի։ — Թեթեւ յաւակնութիւններ ու փառասիրութիւններ տողո՞ր որոնք գիտեն գրել քերականական ճշգրտութեամբ։

Ու այս բոլորին հետ՝ կնիքը մեր ժա-մանակներուն։ Արեւմուտքը այսօր, ստեղ-ծած իրեն համար նւթապաշտութեան և հիւշներու արձակելու գործողութեան դարը, կը գալարուի անոր մէջ քրտնաթոր, կար-ծէք անհաղորդ՝ հայեցողութեան, զգաց-ման, երազանքի և երեւակայութեան ստեղ-ծագործ և թարմացնող շիջին։ Ու այս տազ-նապին գիմաց, անոր շունչովը անող ա-րեւելքի մէջ, մեր երիտասարդութեան ի-մացական ամբողջ ճիւղն ու ստեղծագործու-թիւնը ժամադրաւոր է տուած բանաս-տեղծական հատորներու։

Հասկնալի՞ ուրեմն վտանգը՝ որուն կը վազեն անոնք, սրտին տիրանալու իրենց յամառութեամբը։

Մընդորսի հեղինակը, Մ. Թէօլէօլեան, քաջատեղեակ այդ վտանգին, կը բանայ փշոտ իր ճամբան ընթանալու Մուրթին մեքին ու յոյսին, հակառակ իր խոնջ ծուռկերուն կաթիլ կաթիլ ուժասպառող նահանջին, և ապրելու վախով տկարացած գիտակցու-թեան։

Ան երիտասարդ մըն է Հալէպէն, կազ-մուած Յեթ-գարեւմտեան Պալատ, օւր ջախ-

ջախուած են ազգային յոյսերն ու երազ-ները, և արգիւումած՝ հայ հոգիի խոշոր տա-ռապանքին անդրադարձն իսկ։ Ու ասկէ՝ Սփիւռքի մէջ հազիւ փորձուած զգայնու-թիւնը Մընդորսին։

Եթէ Սիպիլի քերթուածներն ու տա-րիներու գրական ճիգը չի կրցան պատուան-դան մը ապահովել մեր իրաւ բանաստեղծ-ներու շարքին, եթէ սիրելի Մեծարենցի տաղերուն կարեւոր տոկոսը միաց տժգոյն ու չյաջողուած, եթէ Թորոս Ազատեանի բոլոր գործերը ցուրտ են պակասովը հայ սրտի շերտ զարկերուն, պատճառն այն է որ ասոնք՝ և նմանները, իրենց ազգու-թիւնը, իրենց ցաւը ծածկելու ստիպուած հոգեկան փոքրկութիւնն են դրած յատակ իրենց գործերուն, և կը հպին կեանքի մա-կերեսին թեթեւ նւթեր վերցնելու և ա-նոնցմով գրականութիւն (ըսենք՝ գրական ժամանց) ընելու։

Եթէ Մընդորսը չի նետուիր այդ գծին, կը իշխենէ զայն։ Մտքի պատրանքն հա-գած խորհրդածութիւններ, կեանքի գառ-նութիւններուն զէմ շլթալագերծ պայքար, ու տիեզերական ուժին զէմ վտիտ բազուկ-ներ սպառնալին ցցելու յանդուգն յիմա-րութիւն, կը գառածեն զինք այդ գիծէն, բայց չեն բաւեր տալու գործին նոր յա-տակ մը։

Եթէ Սիպիլեան շպարն ու ռոմանթիզմը արտաբուծած են Մընդորսէն, աւելի պարզ ու աւելի մարդկային ըլլալու ի խնդիր, սակայն թեթեւ ու փափուկ բաւերով, խը-նամուած ու եղանակաւորուած լեզուով, նկարագրող ոճով ու յարգուած օրէնքներով բանաստեղծ մը գառնալու հաւատքը տակաւին կը յամառի հոն։ Ու բանաստեղ-ծութիւնը բառ, թէքիք, ճաշակ ըլլալէ առաջ ու վեր, է հոգեղէն գրութիւն, հողի։ Մեզ համար քերթուած մը բանաստեղծա-կան իրական գործ մըն է, երբ էական, ընդհանրական և յաւիտեական ապրումնե-րով կերպադրէ աշխարհ մը ուր կը տես-նենք եթէ ոչ համամարդկային ցոլացում-ներ, գոնէ ժամանակի մը ու ժողովուրդի մը մարդոց ճակատագիրն ու աշխարհը։

Բիւզանդ Թօփալեան մեծ քաղաքներու հեւքոտ կեանքը և այդ կեանքին մէջ հա-յուն ապրիլ կարենալու ճիւղն ուղեց երգել և մեր համակրութիւնը ունեցաւ իրեն հետ։

Մտառականի Առաջադասները մեր սերունդի որբ ու աքցանուած երիտասարդութեան ներաշխարհին վկայութիւնը ուղեց բերել, ու գործունէութեամբ մօտեցանք աւերի:

Դուրեան, Մեծարենց, Վարուժան (անուններ տուած ըլլալու համար) ապրելով հանգերձ իրենց ժամանակը, վեր մնացին անկէ, ու կ'ապրին մեր քերթողութեան ակունքին մէջ իբրեւ վաւերական յայտնութիւններու գաղաթիւներ:

Մընդլո՛րսք... — Չունի յաւիտեական և էական ապրումներու սեւեռութիւն, ինչպէ՛ս մեր սերունդի տղոց հոգեվիճակի արտայայտութիւնը բերող վաւերական տախտակներ:

Ապրելու վախ, փշրուած երազներ, հաւատքի նահանջ, դառնութեան և ըմբոստացումի պահեր, կը տրուին մեզ տկար կառուցումներով ու մենք չենք այցուիւր գլխաւորութեան զօրաւոր հոսանքէն ու անխառն յուզումէն: Բանաստեղծութիւնը՝ իբր երգը հոգիին, կը սպասենք որ տրուի մեզ յստակ յօրինուածքով ու զօրաւոր թելադրականութեամբ: Տկար է իր երևակայութիւնը, որով կարճ իր թո՛ղիքը, ու կը դառնայ հաղորդական միայն այն ատեն երբ մտած է իր եսին փոքր չըլլալէն ներս, իր յիշատակ դարձած սէրերուն վերիշուումին, և կուտայ զանոց զուսպ ու հանգաբաւ յուզումներու բխումներով: Հոն ուր խառնուածքի մը շունչն ու համը կ'առնէք, ազդեցութիւնը օտարին կը դառնայ ճնշող: Զիւն քե մոխիրը, օրինակ՝ կը յիշեցնէ թէ՛քէսներ, Կսկիծը՝ Մեծարենցը:

Իր նորութիւնները փնտռուած, անտեղի ու շատ յանդուգն գաղափարներ են յաճախ, որոնք մնաս են բանաստեղծական խառնուածքին քան յաւելում: Ինչպի՛ս ով Տէր (էջ 26), Հայրենիքի մը հաւաք (էջ 37), և Տէր (էջ 42) ոտանաւորներով կը հրամացուին մեզ անակնկալ նորութիւններ որոնք չեն ներգաղանակուի: Բանաստեղծի հոգիին հետ: Թէ՛օլէօլեան փառասիրութիւնը ունի չըլլալու սովորական, տափակ, ընթացիկ քերթողագիր: Այդ վախէն մղուած, կ'աշխատի նորութիւններով տարազեկ գեացումները, որոնք գժբախտաբար արուեստակալ են դարձած դրօշմովը մօքի ճիգին, յաճախ անհրապօր և երբեմն այլաւեպակ: Նորու-

թիւններն ու յանգստութիւնները սիրելի կը դառնան երբ սանձուած կ'ըլլան մտածումներու և գեացումներու դրութեան մը մէջ:

Դառնութիւններուն ու ցաւերուն մէջ կ'ուզէ հայտնաւորել ու անէծք դառնալ՝ սուլաքուած իր Աստուծոյն դէմ: Հայ հոգիի պատկերը չէ այս բնաւ: Ու պէտք չէ մոռնալ նաև որ բանաստեղծին համար արուեստին աւազանն է գերագոյն այդ լիութիւնը՝ Աստուած, որմէ կ'իջնեն հոգեկան բոլոր բարիքները, և որուն կը դիմեն մարդկային հոգիի ճիգերուն արդիւնքը եղող բոլոր արուեստի իրագործումները: Անոր մէջ է որ պիտի սրբուի ու բիրեղանայ բանաստեղծի հոգին: Հայհոյել զայն, կը նշանակէ ուրանալ արուեստը, վաճառել թէ՛քէսանի Պիճի լսնիք Աստուծոյ (Հայրենիքի էջ 63) ոտանաւորին մէջ կը հանդիպինք բողոքի՝ ուղղուած Աստուծոյ:

Պիճի բանք. — «Մեզ դրժոխք, դրժոխք դրկէ՛ անգամ մ'ալ,

Զե՛ որ զայն լաւ կը ճանչնամք, զայն ճանչցուցիր մեզ օտս լաւ,

Եւ բաւեցրուն յաւկացո՛ւր աւախութիւնը ամբաւ...»:

Բողոքը մըն է այս, ուր կայ սակայն խտացած հայ հոգիի տառապանքով հասունցած երկիւղած և զսպուած պոռթկումը:

Ուրիշ ոտանաւորի մը մէջ՝ Տէր երբ դուն (Հայրենիքի էջ 171) շրթունքներուն օրհներգովը թէ՛քէսան կը բանայ իր ցաւերը Աստուծոյ, իսկ թէ՛օլէօլեան եթէ՛ բանայ իր շրթունքները, պիտի անիծէ զԱստուած և ասորով փառքերուն ծով ճահիճները, ու «սարսոզ երկինքէն» վար քաշելով զայն, պիտի աշխտեն իր իսկ արդարութեան դահիճին:

Ըսել չենք ուղեւ անշուշտ որ բանաստեղծներ պիտի չըլլան իրենք զիրենք: Ոչ ալ կը սիրենք տեսնել անոնց բխումներուն հոսուած արդէն բացուած ակօսուները: Մեր ուզածը նորութիւնն է, ըսուած նոր ձեւերով, բայց ըսուած բանաստեղծական շնորհով, բոլորովին վեր՝ ամբոխավարի ճարպիկութիւններէն և հետադարձական ձեւերէն: Թէ՛օլէօլեան վիրաւոր է այս թերութիւններով, բայց չենք կրնար ձգել զայն շարքին անոնց, որոնք առանց հաւաքական ապ-

ԽԱՂԱՎԱԿԱՆ ԿՍՄ ՊՈՌՇԵԱՆՔՆԵՐ
ՀԱՅՈՑ ՊԱՑՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ: ԳՐԱԿԻՆ
ԱՐԷԿԵՍ. ՅԱԿՈԲԻՍՈՎ. ՄԱՄ ԵՐԿՐԱՂ՝ պատերազմադր, մեծադիր, երկսին, էջ 292, պ. ԵՐԱՍԱԴԵՄ, 1942 թ. ՄԱՄ ԵՐԱՂ, ՅԱԿՈՎԱ ՄԵՃԱԿՐ, ԵՆ ԵՐԿՍԻՆ, էջ 248, պ. ՆԻ ԵՐԿ, 1942-3:

Խաղաղակեանց կամ Ղոռոշեանց իշխանական տան և առոր հետ կապուած շատ ընդարձակ պատմական դւ նշատութեան ուսումնասիրութեան մը Բ. և Գ. Հատորներն եւ որ Յովսէփեան Արքեպս., Տանն իշխիկիայ արքի Շնորհապարզ Գրաւորներէ կաթողիկոս, զորեւ իմաստամեակի, մէկը երեւոյթներով ու միւրը Նիւ Երրոյթի մէջ ի տայի կ'ընծայէ, յայտարարութիւնը ռազելով յաղաղել տակաջն քանի որ տարօրով, հաւանաբար պատմորալովի հետ կապուած արքեւքեբելով Այս մասնապատմութեւ ու հոյակապ աշխատասիրութեան Ա. Հատորը տայ էր տեւած 1928 ին վարարշապատի մէջ ու բարձրապատիւ հեղինակը պատմիւ բրած էր ինծ տրիական մը զրեխնա Նոր նարիքիւնակէն որուն արածեանոր Առաջնորդն էր այդ տարիներուն, առիթ տալով որ արմէքաւոր մատեանն եւ ներդրալունիկ հայ բանաստեղծն աշխարհին, ա-

րու մեծերու, առանց նոյնիկ ապրելու համա-
քական հոգեկանութիւնը իր ամբողջութեա-
նը մէջ, միամտութիւնն ունին այսօր՝ կա-
թիլ մը զգացում լուծելով տողերու շար-
քերուն մէջ, կամ պահ մը ապրում հնչեա-
կիով, ինքզինքնին հրամայեն մեզ իրեւ
զնահապառնքներու ացժանի տիտղոսեալ
բանաստեղծ։ Մթնոլորտի հեղինակը կը մնայ
վեր աշունցմէ։ Ան ծանօթ է արգէն մեզ իր
Նախերգանքով (Սօֆիա տպուած 1937-ին),
որուն արձակ էջերու նմոյշներուն ազա-
տաբարձ է ինքզինքը հոս, ու գիտցած է
ընտրել անէ՛կ յաջողագոյն ստանաւորները
և հիւրընկալել նոր գործին մէջ. ու, վկա-
յութիւն մըն է այս իր հասունցող ճաշակէն։

Թէ՛օյ՛օյ՛եան ոչ միայն ծանօթ է մեզ
իրեւ բանաստեղծ, այլ նաեւ նախանշում է
մեր սերունդի իմացական շարժումին եւ
յախուճան քննադատ։

Իր ըրածին գիտակցութիւնը ունեցող մէկու մը գործին առջև կը գտնուինք ու այդ գիտակցութեամբ մօտեցանք իր նոր գործին . լաւագոյն յաղորդութիւններու պնկնալու . թիւններով կը սպասենք իրմէ նոր գործերու :

առանձին գրախոսականով մը(°) ուր փափաք էի
լայտնում որ ո՛չ միայն ընդ առաջին հատորին
կալորգրող երկու ասեղի ճնշարձակ ալ լրացցորել
հատորները շուտով լոյր տեսնէին, ոչ ոք անոնց
գէշի առ. այժմ ֆրանսերէն թարգմանութեան
սոցալգրութեան ծախքերը հոգալուէին, գիտեա-
լութեան և արուեստի նովանաւոր հաստատութիւն-
ներու և անձնատրութեանց կողմէ։ Ուրախ եմ
որ Սրբազանին աշխատութեան գիտական ըարձը
արեւելքէն դնքին բաւական եղաւ. որ ան պահպ-
ուած ըլլաւ Երուսաղէմի «Սրբա թարգմանաց —
Խուրան» Իրական Մշակմանի «Կարգաձայն և Ծա-
խիւք Տիկնի Արմենականի Միօրինակի»։

Այս զոյգ հասորները պատմութիւնն են Միւրին դարու քնախարհի մեր աշխ վանքերուն՝ ասրէջէ ձայնեղեցոյ պատմութեան, ճարտարագիտութեան, գրչութեան և ծաղկումի արուեստին, մանրանկարչութեան, մատենագրութեան և Եկեղեցոյ ներքին ուղղութեան ու արտաքին թաղայնականութեան տեսակետով մեծ գեր ու ազդեցութիւն ունեցան, այդ վանքերէն իւրաքանչիւր իր կարգին հանդիսացած ըլլալով իւր մասնակար յայնաստեան, մտածական ու ինքննամտաց աղօթքի, քրիստոնէական մաքուր հայեցողութեան և ազգային խղճամիտ գիտակցութեան լուսաւոր եղբայրն մը, Գիրքէ, իր երեք հատորներով հայ հին վանքերու պատմութիւնը չէ միայն, վասն զի նման աշխատութիւն մը, լուրջ հետազոտութիւններով, շատեր կատարած են մեր մէջ, Բարսեղաբեկուն, Սմբատեան, Փեր-դաշէմեան, Կոստանեան, Սրուանձտեանց, Ալի-բեկեան և զեւ շատեր, բայց Յովսէփեանի այս մենարժէք աշխատանքութիւնը կը գերազանցէ բոլոր իր նախորդները, Նոյն որ հեղինակը այս գիտելի վրայ մասնագիտութեան պատմատաճած եկեղեցական և և թէ իր հետազոտութեանց մեծ ծագոյն մասը կատարած է անձամբ, տեղւոյն վրայ, չլիստեղծով իրմէ առաջ կատարուած ընդհանրաձեւեղ ընդգրկնակութիւններուն ու իր կոթողական գործը զարգարելով իր կողմէ առնուած լուսաւորչ պատկերներով, շնամալով իրաւատար տարգմտութեան մը հրապարակ հանձնաշխարհը։ Նեղիկակը թէ՛ այն և թէ իր գիտական թաղմութիւն առաւմատորութիւնները լրացուցած է Ս. Ղազարեանի վանքի մէջ առանձնացած այն եօթը սերիք տարիներին՝ երբ վանահայրըն էր Նոյն վանքին և ուր քեռէր գիտական պարագայներու աճին յարմարութիւն։ Յետոք իր այս երկարորութեան հեղինակը տարբեր հայեցակէտ մըն ալ կը հետապնդէ, աղէիւ հայեցակէտ, արդարեւ, որ պայծառակն կը ընշմարտէր ազգագրական իր գրեթէ բոլոր երկամարտութիւններուն մէջ։ Ինչ որ արարէ ի վեր սեպհականութիւնն է շոյատառնացոյ Եկեղեցիին, մայր տաճար, վանք, զպրանց, աղօթարան, դաստառն, բանասերիական թաղմութիւն հիմնար-

ՆՐԱԿԱՊԷՆ
1945

ԱՒԵՏՈՒՄ

Արամազդ վրդ., «Սին» ամսագիր, 1929,
հրատարակմ, էջ 76: .